

Než se pokusíme nastínit historii sociologie venkova a zemědělství, musíme nutně vysvětlit, co pod pojmem sociologie venkova rozumíme. U nás zakořenil především výraz sociologie venkova, ale pod ním zdaleka nerozumíme jen zkoumání sociálních vztahů a jevů v populaci mimoměstských oblastí. Je to historický výraz pro nejširší okruh zkoumání problematiky v oblasti společenských vztahů venkovského obyvatelstva, činného zejména v zemědělství, kterého se přidružujeme jen proto, že všechny ostatní názvy vyhovují ještě méně.

Úkolem této vědy, která není pouhou aplikací obecné sociologie, je poznávání obecných zákonitostí společenských vztahů a jevů v podmínkách venkova a zemědělské výroby se zvláštním zřetelem ke zkoumání sociálních důsledků vědeckotechnického pokroku. Zabývá se navíc společenskými problémy celého agroindustriálního komplexu se všemi složitými vztahy mezi městem a vesnicí, resp. rurálního kontinua (souvislosti vesnice s městem i jejich rozporů).

I když bohatá historie studia společenského vývoje venkova a zemědělství svádí k vyjmenování celé plejády velkých osobností,¹ které se zamýšlely nad rurální sociální problematikou, omezíme se jen na náznaky tohoto vývoje. Připomeneme, že to byly velké hospodářské a sociální problémy výživy, způsobené koncentrací početného obyvatelstva do měst a průmyslu, že to byly a dosud jsou tíživé problémy nerovnoměrné držby půdy a rozsáhlé migrace, důsledky první průmyslové revoluce, které umožnily přepravu potravin do velkých vzdáleností a tím jak obohacování velkých držitelů půdy, tak zbídačování drobného rolnictva, vznik výrobních krizí atd., které přímo vyvolávaly potřebu soustavného studia sociální problematiky zemědělství a venkova.

Zamýšlíme-li se nad vývojovými stupni v naší sociologii venkova, docházíme k této periodizaci:

1. *údobí* je dlouhou epochou před vznikem soustavného sociologického výzkumu, kdy se sociologická problematika venkova a zemědělství nevyvíjela z uznávaných společenských věd a politiky (možno je nazvat presociologickým). Ve světovém měřítku je to údobí přibližně do poloviny minulého století, v našich poměrech přibližně do vzniku ČSR (1918).

2. *údobí* je ve světovém měřítku periodou romantické idealizace selství a zdůrazňování jeho zvláštní funkce při regeneraci národa — „vědecké“ zdůrazňování národnosti. U nás tyto momenty jsou o to silnější, že se opírají o nespornou skutečnost obrozování českého a slovenského národa ze selského lidu a jeho kultury. Je to také údobí formulování programu československé sociologie venkova pod vlivem agrární ideologie a idealistických názorů na poslání zemědělského lidu, který je viděn diferencovaně jen marxisty. Toto údobí trvá přibližně do třicátých let, ale u nás přetrvává až do čtyřicátých let, kdy je paralizováno absurdností rasistických teorií, osvojujících si selskou ideologii pro potírání negermánských národů. (Možno je nazvat údobím idealizace selství.)

3. *údobí*, nastupující v třicátých letech, je periodou intenzivního pronikání rurální sociologie a vědeckých metod do sociologického výzkumu vesnice. Je typické monografiemi vesnic a širokým uplatňováním empirických metod. Objevují se kritické hlasy vůči převážně popisným metodám americké rurální sociologie. Třicátá léta jsou současně etapou dozrívání filosofie selství, i když v této době ruralismus v literatuře a filosofii selství sice nekvete, ale vydává své dobré i zkažené plody. Toto údobí v podstatě končí osvobozením od nacismu, ale přetrvává až do roku 1948

¹ O vývoji sociální problematiky zemědělství informuje velmi podrobně práce J. Taubera *Zemědělská výrobní družstva*, Praha, Vesmír 1948, str. 192.

a dále. (Lze je nazvat údobím popisné monografickým.)

4. *údobí* je periodou oficiálního odmlčení sociologie a tudíž i sociologie venkova jako uznávané vědy. Není to tak zcela promarněné údobí. Dochází k intenzivnímu studiu marxistických idejí a poznává se hodnota historického materialismu jako základní metody ve společenských vědách. V této etapě dochází k prvním pokusům o využití této metody při studiu sociální problematiky čs. zemědělství v Československé akademii zemědělských věd, kde se objevují první sociologické práce většího významu a rozsahu po roce 1953. Jejich vznik spadá do údobí, kdy se projevují první vážné sociální a kulturní problémy v důsledku socialistické přestavby zemědělství a přednostního budování průmyslu. Toto údobí trvá přibližně do počátku 60. let. (Možno je nazvat údobím transformačním.)

5. *údobí* je periodou prudkého rozvoje československé sociologie a tudíž i sociologie venkova, resp. její vydělené části „sociologie zemědělství“. Počíná vznikem Čs. sociologické společnosti (1965), resp. její sekce pro sociologii venkova, Institutu sociologie venkova a historie zemědělství a sociologických kateder na vysokých školách zemědělských. Je to současně údobí intenzivního studia světové sociologické literatury a osvojování výsledků světového přínosu z pozic vědeckého světového názoru. Výzkum se orientuje na základní problémy socialistického zemědělství a socialistické organizace společnosti v podmínkách života na venkově. (Toto údobí lze nazvat údobím regeneračním.)

Je celkem nesprávné odvozovat vznik sociologie venkova jen ze studia společenských poměrů severoamerického venkova, které bylo zahájeno na počátku tohoto století (1908) Komisí pro studium života na venkově (Commission for Country Life). Tato komise měla na přání presidenta USA Theodora Roosevelta vyšetřit poměry, za nichž pracují a žijí farmáři, a navrhnout konkrétní opatření pro zlepšení sociálních poměrů amerického rolnictva (většinou nedávných přistěhovalců, kteří byli předmětem neskrupulózních machinací ze strany pozemkových kalkulantů), prodlávajícího složitý proces asimilace. Uveřejnění zprávy zmíněné komise se považuje v USA za vznik rurální so-

ciologie. Tento mezník snad má svou platnost ve vývoji americké rurální sociologie, ale nemůže být považován za vznik sociologie venkova vůbec. Evropská sociální problematika, studovaná a řešená relativně vědeckou metodou, se může opírat o neskonale starší a hlubší díla. Kdybychom sáhli do historie Anglie, která od počátku minulého století měnila svou výrobní a sociální strukturu, mohli bychom uvést řadu věhlasných prací zabývajících se postavením rolníka a zemědělství ve společnosti. Ale mohli bychom jít ještě dále, dokonce i do středověku a starověku, a našli bychom tam díla nejen utopistická, ale i vědecky fundované rozborů sociálních poměrů rolnictva. (V tom smyslu opět odkazují na citovanou knihu J. Taubera.)

Byla to především Anglie, kde se rodila většina teorií moderních agrárních přeměn — Robert Owen, Adam Smith, David Ricardo, Thomas Spence, William Ogilvie, Charles Hall a nakonec Karel Marx, který zde napsal svá hlavní díla nejen na žirné půdě myšlenek, které hlásali jeho předchůdci a vrstevníci, ale především na podkladě studia poměrů, které v té době existovaly jen v Anglii a ve dvou či třech rozvitých zemích na kontinentu. Jeho myšlenky byly podepřeny a doplněny jeho nejbližším spolupracovníkem Bedřichem Engelsem a nyní tvoří základnu, z níž vychází marxisticky orientovaná sociologie venkova. Jsou to především názory klasiků marxismu na teorii pozemkové renty (jejich rudimenty lze nalézt v Ricardovi a ještě hlouběji v historii politické ekonomie), názory na poslání dělnické třídy a postavení rolnictva, model socialistické a komunistické společnosti a také názor na způsob likvidace tříd a přerodu rolnictva v racionální výrobce typu industriálního dělníka. Marx, Engels a Lenin prohloubili a zdokonalili materialistickou koncepci dějin a tudíž i sociologie. Odkaz Marxe a Engelse sociologii venkova však nespočívá v uceleném sociologickém systému, ale pozůstává z vědecky fundovaných postřehů o povaze a poměrech rolnictva v různých fázích vývoje a v různých zemích. Všichni tři klasikové se zamýšleli nad nejzákladnějšími principy, které ovládají zemědělskou výrobu, což zvláště platí o Engelsovi a Leninovi, kteří věnovali rolnictvu řadu svých úvah.

Sociální přeměny jsou současně politic-

kými přeměnami a není možno je sledovat izolovaně. Sociální problémy venkovského obyvatelstva jsou ve své komplexní formě tak úzce svázány s ekonomikou a politikou, že bychom měli do našeho přehledu zařadit i ty osobnosti, které daly teoretický základ zemědělské politice, nebo se dokonce pokusily o vědecky zdůvodněné zásahy do zemědělské výroby. Přesto nás rozsah naší úvahy nutí jen k obecnému zdůvodnění významu zemědělské ekonomiky, politiky a historie pro pochopení konkrétních forem společenských vztahů a jevů v zemědělství, na vesnici a v rurálním kontinuu. Měli bychom se zmínit o všech významných českých a slovenských teoreticích agrární otázky, jako byli Lambl, Rieger, A. Bráf, Šťastný, Rolíček, Horáček, Macek, Švehla, Holeček, Brdlík, Hodža, Matula a především K. Gottwald a řada významných ekonomů a politiků současnosti. Jestli tak neučiníme v plném rozsahu, tak jen proto, že jsme nuceni se soustředit jen na ty osobnosti a na ta díla, které představují určité milníky a křižovatky ve vývoji sociologie venkova a zemědělství.

Jen velmi krátce se zmíním o tom, že prehistorie sociologie venkova je v československé literatuře bohatá — a to ještě nejdeme tak daleko, abychom vyzvedávali např. názory Štítného a Chelčického na selství. Je zde řada zajímavých osobností, které se domáhaly základních buržoazních svobod rolnictva (Rieger, Bráf), rovnoprávnosti (Šťastný, Matula) nebo dokonce zvláštního postavení rolnického „stavu“ (Švehla, Hodža, Holeček). Marxisté si uvědomovali, že nelze mluvit o rovnoprávnosti v postavení rolnictva, dokud nebudou provedeny radikální zásahy do držby půdy, že k tomu nestačí kompromisní pozemková reforma, ale že je nutná v průběhu revoluční socialistické přestavby národního hospodářství likvidace neracionálních forem malozemědělské výroby, i když tento požadavek byl spíše tradován v úzkých kruzích teoretiků než veřejně proklamován, protože jak za prvé republiky, tak od květnové revoluce roku 1945 do jara 1948 se KSČ a její ideologové dožadovali především pronikavé pozemkové reformy a vyvlastnění velkých pozemkových vlastníků. Gottwald provedl politický rozbor agrární otázky v první

republiky a po roce 1945 pak rozhodujícím způsobem ovlivnil hlavní linii československé agrární politiky, přihlížeje k sovětským předlohám a zkušenostem.

Agrárně politické práce (vědecké i publicistické) objasňovaly, ale také často zatemňovaly situaci a vztahy našeho zemědělského a venkovského obyvatelstva — to záviselo na stupni jejich vědeckosti a informovanosti. Do dvacátých let tohoto století absolutně převažovaly publicistické práce, a teprve po založení Čs. zemědělské akademie (ČAZ) na sklonku roku 1924 vznikl orgán, který si vytkl za cíl vědecký rozbor nejen výrobně technické, ale také společenské problematiky zemědělství (tj. ekonomické, politické, sociální a kulturní), jenž měl sloužit jako základ pro ideologii agrární strany. Čs. zemědělská akademie plnila tento úkol zásluhou mnoha svých vynikajících členů, kteří se nedali zcela vtěsnat do stranicko-politických hledisek a cílů agrární strany a namnoze se snažili prosazovat vědeckost a objektivnost i v pracích společenskovědních.

Ale nejen vznik ČAZ a její 6. sekce pro literární a osvětové otázky venkova a Ústřední komise pro sociologii venkova, ale především účast společenskovědních pracovníků této akademie a vysokých škol na nejrůznějších mezinárodních akcích, jejich členství v různých mezinárodních institucích apod. otevřely naší vědě dokořán dveře do světového dění a zbavovaly naši kulturu provinciální úrovně. Sledujeme-li čelné sociologické a společenskovědní časopisy této doby, nemůže ujít naší pozornosti, jak stále častěji se komentuje světová literatura a jak postupně k nám proniká francouzská a posléze anglosaská literatura vedle dříve zakořeněné literatury německé. Pozorně se sledují i události a odborná literatura v Sovětském svazu. Vzniká jedinečný zdroj pramenů světové literatury v Ústřední zemědělské knihovně ČAZ, která se právem nazývala Slovanskou zemědělskou knihovnou, protože shromáždila nesmírné množství zemědělských publikací ze všech slovanských zemí, zejména ze Sovětského svazu, již před druhou světovou válkou.

Členy zemědělské akademie byli i významní zahraniční vědci ze západních i východních zemí, z nichž mnozí byli sociologové. Jmenuji zde namátkou prof. D. San-

derosona,² který byl prostředníkem mezi československou sociologií venkova a poměrně již rozvinutou americkou rurální sociologií.

Domnívám se, že je užitečné si všimnout, kteří zahraniční sociologové nejvíce působili na rodící se československou sociologii venkova. Uvádím zde seznam prací, které byly nejčastěji citovány v prvních dílech našich rurálních sociologů. Jsou to:

- V. I. Thomas and F. L. Znaniecki, *The Polish Peasant*, New York 1918, 1932, 1938.
L'Houet, *Zur Psychologie des Bauerntums*, Tübingen 1920.
P. L. Vogt, *Introduction to Rural Sociology*, New York 1920.
B. Butterfield, *Chapters in Rural Social Progress*, Chicago 1922.
J. M. Gillette, *Rural Sociology*, New York 1922 (přeloženo do češtiny r. 1928 pod názvem *Sociologie venkova* F. Minstrem a V. Smetáňkou). Přepřac. angl. vyd. z r. 1936.
C. J. Galpin, *Rural Life*, New York 1923.
C. J. Galpin, *Rural Social Problems*, New York 1924.
J. H. Kolb, *Social Relation to Town and Country*, Madison 1923.
C. C. Taylor, *Rural Sociology*, New York 1926 a další vyd.
H. H. Hawthorn, *The Sociology of Rural Life*, New York 1936.
L. von Wiese, *Das Dorf als Soziale Gebilde*, München 1928.
G. A. Landquast and F. M. Carves, *Principles of Rural Sociology*, Boston 1927.
P. Sorokin and C. C. Zimmermann, *Principles of Rural-Urban Sociology*, New York 1929.
P. Sorokin, C. C. Zimmerman and J. Galpin, *Systematic Source Book of Rural Sociology*, Minneapolis 1930.
D. Sanderson, *The Rural Community*, London 1931.
E. de S. Brunner and J. H. Kolb, *Rural Social Trends*, New York 1923.
P. E. Mosely, *The Sociological School of D. Gusti*, London 1936.
G. E. Marica, *Dorfsoziologische Untersuchungen in Rumänien*, Kölner Vierteljahrshefte f. Soziologie, Ed. 12.
D. Sanderson and R. A. Polson, *Rural Community Organization*, New York 1939.

Maricova a Moselyho práce informovala o kolektivní sociologicko-osvětové činnosti prof. Gustiho na rumunském venkově, která inspirovala prof. Bláhu a jiné československé sociology k obdobným široce založeným (komplexním) výzkumům.

Jak vidno z přehledu, vliv americké sociologie začal narůstat ve 20. letech;

koncem dvacátých let a zejména ve třicátých letech byl dominantní.

3. údobí československé sociologie venkova je zvěstováno vydáním Gilletteovy *Sociologie venkova*, která vyšla v r. 1928 z podnětu S. Rody a za podpory M. Hodži.³ Předmluvu k této práci napsal I. A. Bláha, který právem poznamenává, že se americká sociologie venkova zabývala zcela jinými problémy než československá sociologie venkova, protože vychází za jiných historických a geografických podmínek. Ale přesto její vydání vítá, protože může znamenat, že ubude těch, kteří přistupují s naivitou a primitivismem k řešení společenských problémů a že pomůže najít vhodnější metody výzkumné práce v československé sociologii venkova, a tak na bázi vědeckého poznání venkova a města „ustavit konsensus, tj. pracovní, duchovní a mravní shodu mezi venkovem a městem“.

A. Paleček ve své práci *Nové selství* z roku 1933 říká (str. 20): „... působí téměř tragicky, když si uvědomíme, že se dnes východoevropské národy musí poučovat o povaze selství a morálního problému z americké literatury. Má-li dnes kde sociologie důležité poslání v evropské kultuře, pak je to právě ve východní a střední Evropě, kde se má vyslovit o sociálních jevech, jakými je politická a kulturní revoluce v největším agrárním státě (SSSR), rozvrat vojensko-feudálních útvarů a nástup selsko-dělnických demokracií ve střední Evropě, sociální revoluce v pozemkovém vlastnictví a celá řada jiných průvodních jevů těchto sociálních, politických a kulturních převratů“.

Tento vzdělaný agrární politolog velmi dobře vyjádřil naléhavost vytvoření evropské a v jejím rámci československé sociologie venkova, která vlastními metodami měla řešit specifické celoevropské, středoevropské a východoevropské problémy.

Jiný autor (J. Hertl v Brázdě 1929) se vyslovuje velmi odmítavě o americké rurální sociologii, která je podle jeho názoru příliš prakticistická, málo teoretická. Není pochyby o tom, že pravdu mají do značné míry oba. Americká sociologie dvacátých a třicátých let je v podstatě souhrnem

² Autor této stati z titulu členství v Ústřední komisi pro sociologii venkova byl vyslán Čs. zemědělskou akademií na delší studium k prof. Sandersonovi na Cornellovu universitu v USA.

³ J. M. Gillette, *Sociologie venkova*. Přeložil F. Minstr a V. Smetánka. S předmluvou I. A. Bláhy. V Praze, nakladem Ústředního svazu agrárních akademiků 1928, S. XII – 494.

úvah o všem možném, co se netraduje přímo v zemědělské ekonomice a co se dotýká sociálních a kulturních otázek vesnice. Tak se však rovněž u nás pěstovala sociologie venkova až do nedávné doby — a není divu, protože komplexem těchto otázek se dosti důkladně anebo vůbec nezabývala žádná jiná věda. I když uznáváme, že sociologie venkova je v podstatě širší aplikací obecné sociologie za současného stadia hospodářsko-výrobních, geografických a historických podmínek práce a života venkovských populací, přece jen sociologie venkova nutně musí ve své praktické formě přibírat do oblasti svých zájmů i mnohé okrajové otázky, které zatím nejsou dostatečně řešeny jinými společenskými vědami a zemědělskou ekonomikou — tím spíše, že ryze sociologickým a sociálně psychologickým jevům lze porozumět jen v kontextu se všemi významnějšími sociálními a kulturními jevy a procesy probíhajícími v zemědělství a na venkově, mezi venkovem a městem, mezi zemědělstvím a průmyslem, službami, veřejnou správou, kulturními institucemi atd., čili po náležitě jejich komplexní společenské analýze.

Praktická a neteoretická sociologie venkova minulých let byla do jisté míry reakcí na idealistickou, nereálnou a často planě filosofující sociologii presociologické a idealistické epochy, která různé romantické a empirii neprokázané koncepce považovala za vědecké teorie. Není pochyby o tom, že prakticistické koncepce nemohly rovněž nadlouho obstát a sociologie venkova musela dříve nebo později hledat spolehlivou jednotící teoretickou bázi. To se prakticky stalo obecným osvojením principů historického materialismu i studiem klasiků obecné sociologie. Kritický postoj k americké sociologii nesdílili však jen čeští a slovenští sociologové, ale i sociologové v jiných evropských zemích. U nás někteří zdůrazňovali nutnost použití kauzální analýzy a teoretického zhodnocení zkoumaných problémů (např. Štefánek), jiní nutnost sociálně psychologického pří-

stupu k poznání společenských vztahů (např. Bláha). Tento přístup byl americkou rurální sociologií dříve značně zanedbáván — snad s výjimkou Galpina a Znanieckého. Později se tento stav do značné míry změnil v důsledku silícího vlivu evropských sociologů (velký impuls k tomu dala migrace pokrokových sociologů z oblastí, kde vládl nacismus a fašismus), a pak i vlastního přínosu amerických sociologů.

Značné podceňování americké rurální sociologie nacházíme u německých idealisticky a nacionálně orientovaných sociologů,⁴ kteří nemálo přispěli k úvahám našich myslitelů o mystickým posláním selství (např. v pracích ideologů čs. agrarismu, v idealistické filosofii selství J. Holečka i v deformacích pohledu na rolníka u Čepa a v určité míře i Bláhy, Chalupného a jiných rurálních sociologů v první republice).

Dílo J. Holečka *Selství*⁵ bylo napsáno na popud Čs. zemědělské akademie. Je to spíše jakási filosofie selství než sociologie venkova, za kterou byla vydávána. I když Holeček je slavjanofilsky orientován, přece se jeho dílo přimyká k duchu té evropské a zejména německé literatury, která nekriticky obdivovala patriarchální selství — i když nikoli v tom zvrhlém pojetí, jak je známe v údobí nacismu. Přesto nacházíme v *Selství* kromě moudrých a zajímavých postřehů nesmírné množství fantastických a nereálných představ a nedoložených názorů. Mnohem cennější i pro vědu je znamenitá epopej o životě jihočeských sedláků *Naši*, k níž se budou historikové a sociologové vracet a zhodnocovat Holečkovy znalosti konkrétního života a názorů českého rolníka před pronikáním kapitalismu do českého zemědělství v prvních desetiletích 19. století.

Němečtí sociologové selství vytvořili živnou půdu pro agrární ideologii nacismu, která byla formulována R. W. Darrém a která se projevila v celé své rasistické absurdnosti v jeho pseudovědeckých knihách.⁶

Československá buržoazie neměla odva-

⁴ W. A. Riechl, *Land und Leute*, Stuttgart 1892. Georg Stieger, *Der Mensch in der Landwirtschaft*, Berlin 1931.

O. Albrecht, *Das deutsche Bauerntum im Zeitalter des Kapitalismus*, Tübingen 1926.

F. Beckmann, *Der Bauer im Zeitalter des Kapitalismus*, Schmollers Jahrbuch, 1928, Bd. 1.

L. von Wiese, *Das Dorf als Soziale Gebilde*, München-Leipzig 1928.

Günter Krolzig, *Die wirtschaftliche und geistige Struktur des Siedlungsdorfes*, Berlin 1932.

G. Ipsen, *Das Landvolk*, Hamburg 1933. Gustav Witt, *Bauernnot und Bauernkultur*, Wien 1932.

Ch. D. Hahn, *Bauernweisheit unterm Mikroskop*, Berlin, Stallung 1939.

⁵ J. Holeček, *Selství*, Praha 1928, str. 460.

⁶ *Zur Wiedergeburt des Bauerntums*, *Das Zuchtziel des deutschen Volkes*, München-Berlin 1934.

Das Bauertum als Lebensquell der nordischen Rasse, 7. Aufl. 1938. *Neuadel aus Blut und Boden*. Berlin 1939.

hu rázně odmítnout tyto názory — teprve za války, když byly k nám importovány společně s okupací, byly neveřejně, ale celkem důsledně odmítány. Naprosto odmítavé stanovisko již za 1. republiky měli vůči těmto názorům jen komunisté, zejména Gottwald — ovšem širší teoretické zdůvodnění postrádáme i zde.

Výhrady proti americké sociologii venkova měli též francouzští a angličtí sociologové, a v poslední době zejména holandská sociologická škola prof. Hofstee.

Vraťme se však ke vzniku Československé zemědělské akademie, která se stala kolebkou naší rurální sociologie. Všechna díla, která v ČSR vznikla po roce 1924 v oblasti rurální sociologie, byla buď podnícena touto akademií (resp. její 6. sekci pro literaturu a osvětu, a zejména pak její Ústřední sociologickou komisí), nebo jejími členy, působícími buď v Praze, v Brně nebo v Bratislavě.⁷ I tak zvaná brněnská Bláhova škola sociologie venkova byla spíše orgánem než antipodem této akademie, resp. dotyčné sociologické komise. To bylo dáno okolností, že Bláha byl předsedou Ústřední sociologické komise ČAZ a měl k této akademii velmi srdečný vztah. Jeho obdiv k selství však přesahoval racionalitu, jinak by byl musel zaujmout vůči teoretikům agrarismu a rurální sociologie (např. k Holečkovi nebo Čepovi) daleko kritičtější stanovisko.

I. A. Bláha společně s E. Chalupným formulovali program zmíněné Ústřední sociologické komise, a je jisté příznačné pro tehdejší konformitu názorů na poslání selství, že naprosto nevalilo agrárnímu ideologovi Hodžovi, že Bláha byl sociální demokrat a Chalupný byl politický independent. E. Chalupný byl sice velmi aktivním členem Ústřední komise pro sociologii venkova a prostředníkem mezi obecnou sociologickou teorií a rurální sociologií, ale kromě reálnějšího pohledu na rolníka nepřináší nic, co by nebylo již řečeno Bláhou. Jeho *Prolegomena* jsou celkem shrnutím názorů, které tehdy panovaly v Ústřední komisi. Třetí velmi vlivnou osobou v komisi byl E. Reich, který kolísal mezi ekonomikou, sociologií a teorií osvěty. Reich přišel do ministerstva země-

dělství jako osvědčený publicista a středoškolský profesor z Olomouce. Habilitoval se na Vysoké škole zemědělské v Brně na téma *Základy organizace čs. zemědělství*, tj. na problematiku, která je blízká nejen ekonomice, ale také sociologii. Reich byl velmi úspěšným organizátorem zemědělské osvěty a školství, pro které vytvořil četné instituce. Patřil mezi levě orientované agrárníky a stavěl se vždy velmi kriticky k pravičáckým proudům. Byl zastáncem švehlovské malozemědělské politiky,⁸ vášnivým odpůrcem prof. Brdlika, s nímž sám i prostřednictvím svých přátel ostře v tisku polemizoval. Inspiroval se Laurovou selskou ekonomikou.⁹

Laurova kniha sehrála velkou roli při budování tzv. malozemědělské orientace relativně pokrokovějších zemědělských intelektuálů, sdružených v různých institucích při ČAZ a přidržujících se tezí Švehlovy malozemědělské politiky. Pravé křídlo zemědělské ekonomiky a politiky, vedené prof. Brdlikem, okupovalo pozice v Zemědělské jednotě a v Ústavu účetnicko-správovědném, jehož byl Brdlik ředitelem. Také Svaz výzkumných ústavů zemědělských byl v první fázi spíše v opozici k akademií, ale v pozdějším vývoji s touto akademií kooperoval a po roce 1945 s ní splynul. Švýcarský „selský ekonom“ Laur byl pak jedním z nejpopulárnějších zahraničních členů ČAZ.

V této etapě probíhá také polemika prof. Loma s prof. Brdlikem o teorii klesajících výnosů, v níž Lom zastával velmi pokrokové stanovisko prakticky se kryjící s názory Lenina. Tyto polemiky neobyčejně přispěly ke krystalizaci dvou táborů uvnitř agrární strany i mimo tuto stranu.

President ČAZ M. Hodža sice nebyl typickým rurálním sociologem a zabýval se spíše sociologií agrární politiky, nebo přesněji řečeno agrární politikou, ale velmi živě podporoval všechno, co mohlo přinést argumenty pro jeho politické názory. Jeho teorie agrární demokracie jako protiváhy bolševismu a hlásání nutnosti vytvoření podunajské federace, v níž by právě ideologie agrarismu měla sehrát rozhodující úlohu, byly jasně odsouzeny nejen komunisty, ale také pokroko-

⁷ Sociologická práce se začala vyvíjet také v lesnictví. U lesnického odboru ČAZ byla vytvořena sociologická komise, v níž pracoval A. Jančík (sociální problémy lesního dělnictva), A. Frič, A. Nechleba aj. Později začíná úspěšně rozvíjet sociologii pracovníků v lesnictví Kv. Cermák, ale tyto studie čím dále tím více nabývají povahy

ergonomie a vymykají se užšímu záběru lesnické sociologie.

⁸ Své názory v tomto směru Reich porůznu publikoval.

⁹ Laurův *Úvod do zemědělské ekonomiky* přeložil a značně doplnil F. Lom a E. Reich.

většími členy československé emigrace v době druhé světové války. Nelze však nevidět, že Hodža zanechal za sebou významné dílo přímo i nepřímou podporující výzkum sociálních otázek venkova.

A. Štefánek pokládal svůj 6. odbor pro literárně osvětovou práci za nejdůležitější část akademie a zdůvodňoval to tím, že vzdělaný zemědělec je sám o sobě elementem technického a společenského pokroku — v tom se jistě nemýlil. Zásluhou E. Reicha, A. Štefánka a ostatních členů presidia se kulturní a osvětová činnost akademie rozvíjela zcela výjimečně. Důkazem toho je vybudování jedné z největších zemědělských knihoven na světě (Ústřední slovanské zemědělské knihovny ČAZ).

Akademie před válkou a ještě krátkou dobu po válce dotovala nakladatelství učebnic pro zemědělské školy, pečovala o vzdělání rolnictva, založila r. 1936 Ústředí zemědělské osvěty¹⁰ a po vzoru dánských vysokých škol lidových zahájila Svobodné selské učení (to již byla daň agrárnímu) a řadu jiných institucí, jako např. Svéhlův malozemědělský ústav, Spolek péče o blaho venkova atd. Velmi se zasazovala o zřízení světové asociace zemědělských duševních pracovníků a skutečně v této asociaci zaujala významné postavení, dala podnět k založení Svazu zemědělských publicistů a novinářů atd. Zde ovšem byl hybnou pákou spíše Reich než Štefánek, protože Reich byl sám velmi aktivním zemědělským publicistou. Všechny tyto instituce sloužily ovšem politickému agrarismu, ale současně byly přece jen zdrojem vzdělání a informací jak pro široké kruhy rolnictva, tak pro zemědělskou inteligenci. Vliv Štefánka byl o to silnější, že působil určitou dobu jako ministr školství a osvěty a mohl své akademii v mnohém pomoci.

A. Štefánek zanechal po sobě nejen stopy úspěšné organizační práce v ČAZ, ale také dílo velkého významu — *Základy sociologie Slovenska* (Bratislava 1944). Je to interdisciplinární studie, v níž se sociologie prolíná s antropologií, geografii,

etnografií, folkloristikou atd. (Podrobněji o významné práci Štefánkové píše K. Šuran a D. Slávik¹¹.)

Cílem Štefánkovy práce (podle Šurana) bylo jakési zmapování biologického a sociálního stavu slovenského lidu a jeho hmotné a kulturní úrovně. Štefánek se ve své metodě opírá o názory Tönniesovy, Le Playovy a zejména pak Gustiho, a sociografii silně sociologizuje. Dospěl k názoru, že věda o národu je v podstatě vědou o dědině. To jistě platilo jen o národech nerozvitých — a v té době Slovensko bylo jen na prahu industrializace. Motivy národní a vlastenecké hrají v práci Štefánkové velkou úlohu: chce obnažit národní duši a poznat ji, aby ji zdokonalil. Poznat ji může jen komplexním výzkumem, nikoli jen z pozic jedné vědy. Přitom nepodceňuje nutnost obecné sociologické teorie. Přidrží se Galpinova názoru, že rolnictví není jen forma výroby, ale také životní typ, do něhož se člověk rodí. Štefánek patří k hlasistické skupině stojící pod silným vlivem Masaryka, který zdůrazňoval význam angažované vědy řešící aktuální a národní problémy. Štefánek vykonal dobrou práci pro povznesení svého národa, pro česko-slovenskou vzájemnost a pro rozvoj sociologie venkova.

I. A. Bláha zaujímal čelné postavení mezi československými sociology venkova. Jeho významná kniha *Sociologie sedláka a dělníka*¹² se stala duchovním základem československé rurální sociologie. Byla však silně ovlivněna evropskou spekulativní sociologií a neopírala se o výzkum, ale spíše o rozsáhlou literaturu. (Bylo by zajímavé vystopovat vliv Tolského apoteózy rolnictva na Holečka, Bláhu a Čepa a na celý český ruralismus, který má některé obdobné rysy s národnictvím.) Její metoda byla spíše sociálně psychologická než sociologická. Bláha přijal tehdejší obecný názor na rolníka — živitele a obnovovatele společnosti, ale přece jen ne v tak mystické podobě, jako to učinil Holeček. (Bláha si Holečka velice vážil, jak je patrné z jeho drobnější práce o Holečkově selské sociologii¹³.) Šel ještě dál

¹⁰ Ústředí zemědělské osvěty sdružovalo zemědělské kulturní instituce a chystalo se k velkovýznamnému průzkumu kulturních a sociálních poměrů čs. venkova. Iniciátorem této akce i metodikem byl J. Petr. Akce ztroskotávala především proto, že ČAZ neměla vlastní sociologické výzkumné pracoviště a byla závislá na spolupráci škol a výzkumných ústavů. Na tom také ztroskotala (na počátku 30. let) výzkumná akce na Nasavrecku, Chrudimsku a Olomoucku.

¹¹ K. Šuran, *K osobnosti a dílu prof. Antona Štefánka*, Sborník Historie a sociologie venkova, Socialistická akademie 1968. D. Slávik, *K historii slovenskej sociologie venkova*, tamtéž.

¹² I. A. Bláha, *Sociologie sedláka a dělníka*, Praha, Orbis 1925, II. vydání 1937. Vyšlo jako první svazek Masarykovy sociologické společnosti.

¹³ Moravsko-slezská revue, 1929.

v směšování zájmů vlastníků půdy s čeledí atd. Své názory shrnul do posledních vět svého díla *Sociologie sedláka a dělníka* takto: „Není národa bez půdy, půda je nezbytností pro národní existenci. Není národní důvělnosti a kultury bez zemědělství. Ono je v ní podstatným prvkem. V lidu je patos, v lidu je síla, kterou mu dává jeho blízkost k půdě. Lid selský je nejbližší zdrojům lidské přírody. On je nejpopovolanější, aby vyjádřil věci instinktu a citu, aby dal výraz vitálním a průměrným citům (citu k půdě, rodině, člověku, Bohu). Ale síla, která v něm je, je síla temná. Aby splynula v tok obecné kultury – a kultura není jen rozum, to je také instinkt, temperament, cit, ovšem spiritualizovaný, duchem usměrněný instinkt, osvícený cit –, ale i aby spatřila samu sebe ve své tvořivé kráse a ve své spontánní zařazenosti do sociálního celku, aby sloužila celku, radovala se ze sebe, k tomu potřebuje, aby prohlédla, aby byla osvědčena jasným vědeckým rozumem. V tom je plnost národní kultury i národní síly, v této harmonii ducha a hmoty, přírody a kultury.“

Tato závěrečná slova plně charakterizují Bláhu, který, ač měl víru v rozum, přece jen idealizoval selství a nedovedl onu „zemitost“ vysvětlit dosti přesvědčivě základními motivy jednání člověka, tj. jeho zájmem o zabezpečení své existence. „Zemitost“ je oblíbený výraz jak ruralistů, tak Bláhův. Zní dnes anachronicky, i když nepopíráme, že půda je zatím stále ještě prvním a nejdůležitějším výrobním prostředkem v zemědělství.

Tím vším nechceme říci, že Bláha neušil příchod racionálního přístupu k zemědělství a že v tomto smyslu nebyl mnohem dále než Holeček, který byl významnějším patriarchálních poměrů v zemědělství a přísným soudcem „úpadkovosti“ selských mravů.

Pokrokovým rysem Bláhovy knihy je jeho pokus o srovnání rolníka s dělníkem, města s vesnicí a částečně i průmyslu se zemědělstvím. Není to sice zcela originální metoda, v tom smyslu nalézáme významné předlohy ve světové literatuře, zejména v pracích amerických sociologů Sorokina, Zimmermanna, Galpina a Kolba (viz seznam autorů, kteří mimo-

řádne působili na československou sociologii venkova). Bláha vyzvedá společné rysy dělníka a rolníka a také jejich společné zájmy: „Je solidarita mezi rozvojem agrikultury a průmyslu ze stanoviska technického, je i společenství právních zájmů mezi dělníky a sedláky. Čím více budou obojí nabývat vědomí těchto vztahů, tím více budou usilovat o splnutí v jednu třídu. Pokud je tu nějaký antagonismus, daný hlavně rozvojem průmyslu, je povahy pouze přechodné. Masa selského lidu a celek městského dělnictva nestojí proti sobě jako dvě třídy, ale jako dva různé způsoby života“. Z těchto názorů ovšem možno vyvodit, že Bláha znal velmi dobře marxistickou teorii a vytěžil z ní mnohé pro svou relativně pokrokovou práci. Klade si např. otázku: „Či snad pokračující industrializace venkova způsobí, že vzniknou velké společnosti rolnické, užívající zástupy námezdního dělnictva? Či snad převládnu malí vlastníci, sdružující se v kooperativní společnosti? To jsou otázky, jejichž řešení záleží na výkladu, jaký dáváme sociálnímu dění“.

Bláha v dalším svém vývoji poznal, že nemůže o vesnici a selství jen filosofovat. Pod vlivem americké sociologie venkova a zejména pak Gustiho rumunského příkladu¹⁴ založil se svými spolupracovníky Obrdlíkem, Hájkem aj. rozsáhlý sociologický výzkum obcí na Moravě (zejména ve Velké nad Veličkou, v Horním Vsacku a na Moravských Kopanicích), který však nebyl zpracován do konečné podoby. Přesto měl tento výzkum velký význam: znamenal metodické poučení pro celou tehdejší generaci sociologů venkova a přinesl alespoň částečné výsledky.

Do trojice nejvýznamnějších sociologů venkova je třeba zařadit K. Gallu, i když patří k poněkud mladší generaci. Ve třicátých letech působil po určitou dobu v ČAZ. Jeho přístup k sociologii je oproštěn od fantastických představ o selství a jeho metoda je vědecká, založená na rozsáhlých znalostech moderní sociologie. Uvědomoval si, že složitý organismus vesnice, tisícerým způsobem stále hlouběji a šíře zapojovaný do celého národního hospodářství, nutno studovat komplexně. Výsledkem jeho výzkumné práce jsou kromě četných menších prací dvě význam-

¹⁴ Viz v citované zahraniční literatuře práci Moselyho a Maricovu.

né monografie¹⁵: *Sány a Dolní Rověň*. Práce o Sánech byla přeložena¹⁶ do angličtiny a byla vysoce ohodnocena v zahraničních sociologických kruzích. K. Galla své zkušenosti z výzkumu shrnul do metodologických úvah, které sdělil sociologické veřejnosti v řadě článků.¹⁷

Dílo Tomáše Čepa,¹⁸ prvního docenta a později profesora sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně, se vyznačuje návazností na kulturní odkazy venkovského lidu. Nepřesahuje význam prací Bláhových, tím spíše, že podléhal mystice selství ještě daleko více než tehdejší celá generace sociologů venkova. Pozitivní přínos Čepův možno nalézt především v práci o družstevnictví¹⁹ a v jeho habilitační práci o životní spotřebě zemědělské rodiny.²⁰ Koncepce jeho přednášek není pouhou parafrází obdobných prací v cizině, snažil se uplatnit nové postřehy o sociální a kulturní problematice československého venkova — žel, ne vždy reálně. Ve své kratší práci *Kapitoly ze sociologie venkova*²¹ shrnul své názory, v nichž byl poplacen běžným představám o rolnictvu, které v té době u nás panovaly. Předčasný odchod T. Čepa do výslužby způsobil, že nemohl realizovat rozsáhlejší výzkumnou práci, ke které se chystal. V pozdějším svém vývoji stál totiž v opozici k současnému politickému dění (byl ideologem zemědělského programu národně socialistické strany).

Pozitivní význam pro současnou rurální sociologii má dosud rozsáhlé dílo významného zemědělského ekonoma a historika zemědělství Františka Loma. Jeho práce jsou často interdisciplinárního charakteru a zasahují do historie, sociologie a jiných společenských věd. Z četných jeho prací uvádím alespoň významnou studii *Proč se zemědělci zadlužili?* a ekonomicko-sociologickou stať *Kupní síla zemědělců v krizi* (tato práce vycházela z dotazníkové akce ČAZ v r. 1932). Velkou roli sehrál Lomův-Reichův překlad Laurovy práce *Úvod do zemědělské ekonomiky*²² (byl základem,

o němž se opíraly teorie malozemědělské politiky, kterou prosazoval E. Reich) a předběžné výsledky dotazníkové akce ČAZ z r. 1932, *Paměti starých zemědělců*,²³ které dosud nejsou plně zpracovány a čekají na doplnění. Velký význam pro sociologii venkova bude mít jeho celoživotní dílo *Dějiny československého zemědělství*, které vyjde za spolupráce několika autorů v dohledné době v Československé akademii věd.

Mezi relativně pokrokové sociology možno počítat i A. Prokeše, autora díla *Půda a národové* (Praha 1939) a řady menších prací, které často zasahovaly do agrární geografie a právních otázek československého zemědělství.

Jeho současník A. Matula byl spíše filosofující než sociologizující agrární ideolog a byl nejbližším spolupracovníkem Reichovým při budování různých osvětových institucí, zejména Svobodného učení selského.²⁴ Za války, stejně jako Prokeš, byl umučen nacisty.

Velmi aktivní byl také další člen Ústřední komise, sociální geograf J. Pohl (Doberský), který se zabýval po léta typologií českých vesnic a vyliďňováním venkova. Významnou práci vykonal v komisi též ekonom K. Kameníček, který se zabýval klasifikací zemědělských věd a zanechal za sebou dílo *Úvod do studia zemědělství*. Z ostatních významných členů jmenuji historika F. Kutnara, ekonoma M. Moudrého, populacionistu A. Boháče, sociologa J. Petra, sociologa V. Smetánku, ekonoma F. Čvančaru, kulturního historika J. Heidenreicha-Dolanského, ekonoma K. Doležala, filosofa J. Krále, politologa A. Palečka, ekonoma J. Kose, geografa a historika V. Dědinu, etnografa J. Húska, T. Trnku (otázky zdravotní péče). Aktivním členem komise byl také ekonom V. Pártl, který proslul tím, že podal v sociologické komisi návrh na kolektivní obhospodařování půdy (rostlinné výroby). Přirozeně návrh Pártlův, resp. Ústřední komise pro sociologii venkova (která se za něj postavila),

¹⁵ K. Galla, *Sány* 1935.

K. Galla, *Dolní Rověň* 1939.

¹⁶ K. Galla, *Cooperative Movement in the Czechoslovak Village*, Prague 1936.

¹⁷ Např. K. Galla, *Některé poznatky o metodách v průzkumu venkova*, *Věstník ČAZ*, 1940, str. 244–5.

¹⁸ B. Pšir, *Sociologie venkova na Brněnsku ve 30. letech*, *Sborník historie sociologie venkova*, Praha, Socialistická akademie 1968.

¹⁹ T. Čep, *Kulturní vesnice – vzorná vesnice družstevní*, *Sociologická revue*, 1939, 167–71.

²⁰ T. Čep, *Životní spotřeba zemědělské rodiny jako sociologický problém*, Brno 1934.

²¹ T. Čep, *Kapitoly ze sociologie venkova*, Brno 1933, str. 23.

²² E. Laur, *Úvod do zemědělské ekonomiky*, přeložili a upravili E. Reich a F. Lom, Praha 1937, str. 297.

²³ *Věstník ČAZ* z r. 1940. Částečný Lomův výtah viz ve *Sborníku historie sociologie venkova*, Praha, Socialistická akademie 1968.

²⁴ Na Moravě byl ideologem Svobodného učení selského spíše T. Čep.

byl agrární stranou zamítnut, ale svědčí o relativně pokrokovém duchu, který vládl v sociologické komisi.²⁵

Významnou výzkumnou práci zahájil J. Král za spolupráce členů své sociologické katedry na Karlově universitě, zejména Z. Ullricha — totiž studium poměšování pražského okolí. Práce vyšla v němčině a vzbudila velký ohlas v zahraničí.²⁶ Ullrich orientoval svou práci reálnějším směrem — zcela v duchu pozitivistické školy prof. Krále.

Pražská škola rurálních sociologů byla svým složením škola československá a ve svém předsednictvu dokonce slovensko-česká. Předsedou ČAZ byl totiž Slovák M. Hodža, předsedou sekce pro literární a osvětové otázky Slovák A. Štefánek. Ústřední sociologickou komisi ČAZ vedl I. A. Bláha. — Členy komise i sekce pak byli významní kulturní pracovníci působící v Čechách, na Moravě a na Slovensku. Na Moravě pak vznikla brněnská regionální škola rurální sociologie I. A. Bláhy, který se obklopil svými spolupracovníky a za pomoci členů svých seminářů a externích spolupracovníků provedl řadu významných výzkumů, které však většinou zůstaly torzem.

Krátké období druhé a třetí fáze sociologie venkova bylo velmi plodné. Fakticky jde o období od založení ČAZ (1924) do konce roku 1948, kdy sociologie se prakticky přestává pěstovat jako uznávaná věda a kdy se ruší i katedra sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně, kdy Ústřední sociologická komise ČAZ se přestává scházet, ač formálně existovala až do zrušení ČAZ koncem r. 1952. Po revoluci a zejména po únoru 1948 také většina osvětových institucí ČAZ byla zrušena nebo přestala být aktivní.

Čtvrtá fáze vývoje československé sociologie venkova je úzce spojena s prací Ústřední komise pro sociální a kulturní otázky v zemědělství Čs. akademie zemědělských věd po r. 1953, v níž sociologie venkova přežívala v jakési sporulaci

i transformaci. Autor této studie působil v době zrušení ČAZ a zakládání Čs. akademie zemědělských věd (na přelomu 1952—3) v ministerstvu zemědělství²⁷ a byl nejen členem staré ČAZ, ale také vědeckým tajemníkem přípravného výboru pro založení ČSAZV. Podařilo se mu převést rozhodující místa, že dobrá tradice kulturního a osvětového odboru ČAZ by měla pokračovat i v reorganizované akademii — tím spíše, že sociálních problémů v československém zemědělství nebylo, ale naopak přibýlo v souvislosti s jeho hlubokou socialistickou přestavbou. Vzniká tedy 1. ledna 1953 resortní Čs. akademie zemědělských věd s Ústřední komisí pro kulturní a osvětovou práci v zemědělství, později přejmenovanou na Ústřední komisi pro sociální a kulturní otázky zemědělství a lesnictví. Neprodleně zahajuje za předsednictví člena-korespondenta této akademie J. Taubera svou činnost. Již v roce 1954 dochází z iniciativy této komise k velké mezinárodní konferenci pracovníků zemědělských věd a pracovníků kulturně osvětové činnosti v zemědělství a je stanoven program výzkumné a osvětové činnosti nejen v této ústřední komisi, ale i v obdobných institucích v ČSSR a socialistických zemích. Tehdejší Ústřední komise se zabývala nejrůznějšími problémy školskými, osvětovými, zdravotnickými, názvoslovnými, hospodářsko-geografickými, historickými a především sociologickými, a vytvořila za tím účelem řadu speciálních komisí vyvíjejících usilovnou činnost. Podařilo se jí seskupit kolem sebe významné pracovníky naznačených oborů a rozvíjela svou činnost (později za změněného názvu Poradní sbor pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a lesnictví) až do vzniku Čs. sociologické společnosti, kdy Poradní sbor byl zrušen a kdy nastává páté období regenerace a rozvoje uznávané a podporované sociologie venkova (1965).

Vraťme se ještě k čtvrtému období. Ústřední komise uskutečnila tři významné konference²⁸ o sociální a kulturní pro-

²⁵ Podrobnosti viz v práci F. Loma, *Příspěvek k studiu vývoje sociologicko-ekonomického výzkumu do konce třicátých let*. Viz sborník *Historie venkova*, Praha, Sociologická akademie 1968.

²⁶ Z. Ullrich u. Kol., *Soziologische Studien zur Verständigung der Prager Umgebung*, Prag 1938.

²⁷ Vedl zde od r. 1947 Ústav pro mezinárodní spolupráci v zemědělství a lesnictví (MŮZ). Tento ústav se zabýval studiem sociální problematiky zahraničního zemědělství. Po zrušení MŮZu byla tato

činnost přenesena do Kabinetu pro sociální a kulturní otázky ČSAZV.

²⁸ Sympozium o úkolech a metodách společenského výzkumu, 14.—16. října 1958, Praha ČSAZV 1958.

II. sympozium o rozšiřování a prohlubování socialistických vztahů v zemědělství 5.—9. září 1959, Praha ČSAZV 1959. Problémy pracovníků sil v zemědělství (Seminář v Jílovíšti v únoru 1963, Praha, ČSAZV 1963).

blematicke československého venkova a velký počet menších porad. a z její iniciativy byl zahájen rozsáhlý sociologický výzkum. K tomuto účelu byl v ČSAZV vybudován Kabinet pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a hospodářskou geografii, který také vedl J. Tauber. Později (koncem r. 1962), když ČSAZV byla zrušena, přešel tento Kabinet jako oddělení pro studium sociálního vývoje v zemědělství do Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky. Roku 1964 se stává sociologickým oddělením dotčeného ústavu a v září 1965 vzniká na bázi tohoto oddělení Institut sociologie venkova a historie zemědělství. Byl zbudován na popud J. Taubera, který byl též jeho ředitelem až do září 1967, kdy řízení Institutu předal H. Schimmerlingovi a pobočky Institutu v Bratislavě D. Sagarovi. Roku 1966 z podnětu J. Taubera počíná vycházet i první periodikum z oboru rurální sociologie v ČSSR: Sborník sociologie a historie zemědělství.

J. Tauber byl ustanoven prvním profesorem sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Praze 1. října 1965 a již od školního roku 1965/66 zahajují se povinné přednášky²⁹ ze sociologie venkova pro všechny fakulty této vysoké školy. V září 1967 vznikla katedra sociologie venkova a historie zemědělství při provozně ekonomické fakultě Vysoké školy zemědělské v Praze, jejímž vedením byl rovněž pověřen J. Tauber. Také na katedrách marxismu-leninismu na vysokých školách v Brně a Nitře vznikla pracoviště pro sociologii venkova a byla zde zahájena výzkumná a pedagogická činnost. Sociologie venkova se instituovala i jako sekce Čs. sociologické společnosti a koncem roku 1967 se navíc obnovila Ústřední komise pro sociální a kulturní otázky v zemědělství při Ústředí zemědělského a potravinářského výzkumu, který je obdobnou vrcholnou institucí zemědělské vědy, jako byla dřívější Čs. akademie zemědělských věd. Úkolem obnovy Ústřední komise je aktivizovat společenské vědy, zejména sociologii a historii, k účasti na řešení

aktuálních problémů československého zemědělství, dále plánování sociologie venkova a zemědělství, diskuse o závažných sociálních problémech zemědělství a podávání návrhů na dokonalejší společenskou organizaci zemědělství a venkova.

Cesta k regeneraci sociologie venkova na marxistickém základě byla sice svízelná, ale narůstající sociální problémy československého zemědělství vytvořily podmínky pro ustavení zemědělských sociologických pracovišť, která by se soustavně zabývala studiem sociálních otázek vznikajících při socialistické přestavbě československého zemědělství a vesnice. První takovou významnou prací, která byla svěřena předsedou Národního shromáždění zmíněnému Kabinetu pro sociální a kulturní otázky v zemědělství ČSAZV, byla analýza příčin odchodu mládeže ze zemědělství.³⁰ Kabinet nejenže v krátkém údobí předložil významnou práci na základě dotazníkové akce a navrhl odstranit příčiny odchodu mládeže ze zemědělství, ale také vypracoval rozsáhlou metodologii výzkumné práce v oboru sociologie venkova.³¹

Práce byla přijata s uspokojením a tím se otevřela cesta k dalším sociologickým výzkumům. Po řadě komplexních monografických studií (historický a zdravotnický výzkum, výzkum výživy a poradní činnost ve Vinařicích, Suchdole³² a Kačíně u Kutné Hory i jinde) došlo k výzkumu podmínek rozvoje kulturní práce ve vybraných jihočeských družstvech a obcích,³³ a konečně byly zahájeny práce zaměřující sociologii k náležitým úkolům³⁴, např. v oblasti sociálních důsledků vědeckého pokroku a podnikové zemědělské sociologie. Objevují se kandidátské, habilitační a jiné vědecké a výzkumné práce z oblasti sociologie venkova a nedávné historie zemědělství, např. studie J. Procházky o družstevní demokracii, Juříkovy studie o osvětové práci na venkově, Pátkova práce k otázce charakteru a překonávání rozporu mezi městem a vesnicí, Hachovy práce o kvalifikaci zemědělských pracovníků, Trnkovy studie o osvětové

²⁹ V Brně byla sociologie venkova před válkou přednášena jako nepovinný předmět.

³⁰ J. Tauber a kol., *Otázky zemědělské mládeže*, Praha, ČSAZV 1958, str. 490.

³¹ J. Tauber, *Jak sledovat a zkoumat hospodářský, sociální a kulturní vývoj v zemědělství*, Praha, ČSAZV 1957, str. 200.

³² Jan Tauber a A. Šimer, *Průzkum povahy a*

zjmů žactva devítileté školy v Suchdole u Kutné Hory, Praha 1960, str. 45.

³³ Jan Tauber, *Kdo žije na vesnici*, C. Budějovice 1965, str. 188.

³⁴ Jan Tauber a kol., *Brigády socialistické práce*, Praha, ČSAZV 1964.

Jan Tauber, *Specific Character of the Scientific-Technical Revolution in Agriculture and Its Social Consequences*, For the Soc. Agr. Sc., 1967, No. 2-3.

práci na vesnici a zemědělském poradenství, Kocurovo statistické šetření sociálních a hospodářských poměrů družstevního rolnictva, metodologická práce E. Horákové, studie o zemědělské mládeži J. Kolaříka, populární sociologie venkova E. Němcové, J. Šimy a P. Vaněčka, Lopatova práce o tělesné výchově ve vztahu k volnému času zemědělských pracovníků, Kohnova práce o deviantním chování družstevníků, Horákové a Křenkova práce o JZD jako sociologickém systému, Drábové, Burianovy a Lázníkové studie o ženě-družstevnici, Režného práce o procesu združstevnění na Slovensku, Kühnova práce o formách zainteresovanosti družstevníků, Sagarova a Foltinova práce o sociologii zemědělských pracovníků a řada dalších. Rozvíjí se význam postojů a názorů rolníků (P. Domorázek), výzkum podmínek úspěchu funkcionářů družstev (H. Schimmerling), studium sociálního vývoje a družstevnictví (Špírk) a řada prací blízkých sociologii, jako je historický vývoj obce Chýněč (Střesková), obce Suchdol (Janoušek) a řada historicko-sociologických prací (Antoš aj.). Jsou to vesměs studie, které byly podníceny nebo rozvíjeny na Institutu sociologie venkova a historie zemědělství nebo na sociologických pracovištích vysokých škol zemědělských. Vycházejí skripta 1965 a 1968) ze sociologie venkova pro posluchače vysokých škol zemědělských v Praze (práce kolektivu vedeného J. Tauberem), obdobná skripta v Brně (kolektiv vedený F. Křenkem) a obdobná skripta se připravují v Nitře. Vychází populární sociologie venkova a zemědělství v časopisu *Ekonomika zemědělství* pod vedením J. Taubera a řada menších prací, které jsou důkazem toho, co oficiální podpora sociologie znamenala pro oživení sociologického výzkumu venkova a zemědělství.

Objevují se též první známky diferenciací mezi pracovišti a je patrný vzestup úrovně plánování práce v naší úsekové sociologii. Problémů sociologie venkova však neubývá. Proces industrializace ze-

mědělství a nástup jeho vědeckého řízení nezůstává bez vlivu na společenskou strukturu venkova a na vztahy mezi pracovníky zemědělství a průmyslu, obyvateli vesnic a měst. Hypotéza sociálních důsledků vědeckotechnické revoluce³⁵ vyžadovala zamyšlení i nad dalším vývojem zemědělství, které hraje tak významnou úlohu v národním a světovém hospodářství. Prohlubuje se mezinárodní kooperace sociologie právě v těch úsecích, které vyžadují širšího světového pohledu, jako je tomu u studia sociálních důsledků industrializace zemědělství.³⁶ Evropská společnost sociologie venkova konala v Praze v březnu 1967 významné sympozium o sociálních podmínkách a důsledcích vědeckotechnické revoluce v zemědělství, kde byla předložena řada významných referátů československých i zahraničních účastníků.³⁷

Je obecně pocítována potřeba zamýšlet se nejen nad minulostí, ale také nad budoucností. Řada významných futurologických společností (zejména amerických, francouzských, holandských a italských) svolává porady, které se zaměřují k problémům budoucího vývoje v zemědělství. I českoslovenští sociologové venkova jsou vyzýváni ke kooperaci³⁸ a vytvářejí při kolegiu Vědeckých základů zemědělství ČSAV skupinu, úzce navazující na tým R. Richty.

Futurologové mají totiž zásluhu na tom, že obnovují interdisciplinární kooperaci společenských věd za vedení sociologů a filosofů — tím se také potvrzuje životnost koncepce jak staré sekce pro literární a osvětovou činnost ČAZ, tak Ústřední komise pro sociální a kulturní otázky v zemědělství, které vždy zdůrazňovaly komplexní přístup k sociální problematice zemědělství a nepovažovaly ji jen za doménu sociologie venkova.

V této souvislosti se také vyzvedává význam nejužší kooperace historie se sociologií, bez nichž nelze vystopovat vývojové směry v zemědělství s celým jejich dopadem na společenskou strukturu a společenské vztahy v oblasti zemědělství a

³⁵ R. Richta a kol., *Civilizace na rozcestí*, Praha 1966, 1968.

³⁶ Mezinárodní srovnávací výzkum sociálních důsledků mechanizace organizuje Evropská společnost sociologie venkova. Mezinárodní výzkum sociologických problémů šíření zemědělského pokroku organizuje Středisko pro koordinaci a dokumentaci společenských věd ve Vídni. Oba výzkumy řídí v ČSSR J. Tauber za spolupráce J. Vavříka, J. Procházky, I. Matušky, V. Tauberové, V. Mar-

tinové, L. Bléika, P. Lukáše, V. Bubákové a dalších.

³⁷ International Colloquium: The Specific Character and Social Implications of the Scientific-Technical Revolution in Agriculture. Dvojčíslo časopisu *Za socialistickou selekci zemědělské vědy*, 1967, No. 2-3.

³⁸ Zpráva J. Taubera o účasti na konferenci francouzských a italských futurologů v Benátkách v září 1967.

venkova. Autor této stati považuje kooperaci sociologie venkova s historií zemědělství a zemědělským muzejnictvím za naprosto nepostradatelnou. Vyjádřil svůj názor v článcích.³⁹

Futurologie objevuje nesmírnou závislost jednotlivých národních hospodářství na světové ekonomice a rovnoměrném společenském rozvoji všech částí světa. V té souvislosti zdůrazňuje nesmírný význam studia problematiky vývojových zemí, které se čím dál tím více vzdalují úrovni vysocí rozvinutých zemí a vytvářejí tíživý problém zejména v oblasti výživy. Studium sociální problematiky zemědělství vývojových zemí nabývá velkého významu a aktuálnosti, ale není dosud odhodlané řešeno na žádném zemědělském sociologickém pracovišti v ČSSR, přestože se u nás vychovávají stovky studentů z vývojových zemí a vysíláme velký počet expertů do nevyvinutých asijských, afrických aj. států, a v Praze dokonce existuje zvláštní Institut (katedra) světového zemědělství.

Ještě vážnějším úkolem (ale částečně již řešeným) je rozšíření studia a výzkumu podnikové zemědělské sociologie, na kterou toužebně čeká zemědělská výrobní praxe. V roce 1966 byl na Institutu sociologie venkova a historie zemědělství zahájen výzkum podmínek úspěšné práce funkcionářů JZD a v rozvíjení tohoto výzkumu bude soustavně pokračováno, protože zmíněný Institut si přímo vytkl jako hlavní směr své práce sociologickou problematiku zemědělského podniku. Zatímco katedry na vysokých školách a jiná sociologická pracoviště se zabývají nejen podnikovou, ale i obecnější problematikou sociologie zemědělství a venkova, katedra sociologie a historie zemědělství a venkova VSZ v Praze si vytkla ještě rozpracování sociologických problémů vědeckotechnického pokroku, což jsou společně se sociologií řízení zemědělských podniků a sociologií zemědělství vývojových zemí ústřední problémy současné československé sociologie venkova. Zdaleka nejsou stejnoměrně plněny a očekává se, že v příštích letech budou vytvořeny podmínky k tomu, aby zanedbané úseky sociologie venkova byly řádně dotovány a rozvíjeny.

Obecně na celém světě se cítí, že sociologie venkova musí být přizvána k ře-

šení stěžejních úkolů zemědělství. Možno zde citovat např. projev generálního ředitele Organizace spojených národů pro výživu a zemědělství (FAO), dr. Sena,⁴⁰ který takto vyzvedává aktuálnost rurální sociologie: „Technický a ekonomický rozvoj by ztroskotal, kdyby mu nepředcházely nebo ho alespoň neprovázely studie ze sociální problematiky zemědělství.“ Sen slibuje, že i FAO bude v budoucnu daleko více angažovat rurální sociologii při řešení významných zemědělských otázek. Tím naléhavější je to úkol v podmínkách socialistické země, kde sociální problematika zemědělství by měla být důsledně v popředí našeho zájmu.

Резюме

Ян Таубер: Замечание к истории чехословацкой социологии деревни

Автор считает социологию деревни наукой, занимающейся изучением не только общественных отношений деревенской населенности, но также социальной проблематики всего агроиндустриального комплекса. Не считает ее простой аппликацией общей социологической теории. Выдвигает пять этап чехословацкой социологии деревни, а именно:

1 период предсоциологический, т. е. до возникновения систематического социологического исследования деревни.

2 период романтической идеализации крестьянства и первых научных работ, к которым было дано побуждение в 20-х годах Чехословацкой земледельческой академией.

3 период отличается интенсивным проникновением западной (в особенности американской) социологии деревни и его можно назвать монографическим периодом. Этот период вновь находится в тесной связи с Чехословацкой земледельческой академией, объединяющей чехословацких социологов деревни и культурных работников, занимающихся проблемами крестьянства в своей Центральной социологической комиссии. Это период с большей части 30-х лет.

4 период трансформаторный, когда социология деревни выступает как изучение социальной и культурной проблематики под эгидой Центральной комиссии для социальных и культурных вопросов земледелия и лесного хозяйства при Чехословацкой академии земледельческих наук. В этот период входит к более широкому применению историческо-математического метода, однако общая теоретическая основа этого исследования только еще создавалась. Это период 50-х и начала 60-х лет.

5 период начинается приблизительно со второй половины 60-х лет и отличается большим размахом социологии деревни. Возникает не только секция социологии деревни Чехо-

³⁹ Např. J. Tauber, *Neue Aufgaben für die Zentralstelle zum Studium der Entwicklung der Landwirtschaft*, Berlin 1959.

⁴⁰ FAO dok. RU: RS/20 z 21. prosince 1967.

словацкого социологического общества, но также важные рабочие места, как на пример Институт социологии деревни и истории земледелия, Кафедра социологии и истории сельского хозяйства и деревни Высшей сельскохозяйственной школы в Праге и подобные рабочие места при остальных высших сельскохозяйственных школах и др. Это также период регенерации Центральной комиссии для социальных и культурных вопросов сельского хозяйства при Центральном учреждении сельскохозяйственного и продуктового исследования.

Более подробно автор занимается отдельными известными чехословацкими социологами деревни и организаторами социологического исследования земледелия в Чехословацкой социалистической республике. Наблюдает за иностранными влияниями и оценивает работы Благи, Рейхи, Годжи, Чепы, Галлы, Ломы, Прокеша и др. Также упоминает о вкладе рабочих мест которыми руководил в период после второй мировой войны и которые добивались возобновления социологии деревни на теоретической основе научного мировоззрения.

Наконец упоминает об актуальных вопросах и решенных исследованиях, занимающихся в большинстве случаев социальными предположениями и последствиями научно-технического развития в земледелии, проблемами заводской сельско-хозяйственной социологии и историческо-социологическими изучением развития Чехословацкой и заграничной сельскохозяйственной кооперации.

Summary

Jan Tauber: Contribution to the History of the Czechoslovak Rural Sociology

The author conceives rural sociology as a discipline dealing not only with the study of social relations of the rural populations, but also with the social problems of the whole agronutritive and agroindustrial complex and does not consider it to be a mere application of the general sociological theory. He sets up the following five stages of the Czechoslovak rural sociology:

1. The presociological stage preceding the introduction of a systematic sociological research of the country.

2. The stage of the romantic idealization of peasantry and of the first scientific studies in the twenties, mostly instigated by the Czechoslovak Agricultural Academy.

3. The third stage, taking place in the thirties, is marked by an intensive penetration of the western (esp. American) rural sociology and can be called "descriptively monographical". It is, again, in narrow connection with the Czechoslovak Agricultural Academy which associates Czechoslovak rural sociologists and cultural workers, dealing with the problem of the farmers in its Central Sociological Commission.

4. The fourth stage is a transformation period in which the rural sociology figures as a study of social and cultural problems under the auspices of the Central Commission for Social and Cultural Problems in Agriculture and Forestry at the Czechoslovak Academy of Agricultural Sciences. In this stage the historico-materialistic method is applied on a broader scale, but the general theoretical basis of this research only begins to develop. This stage takes place in the fifties and in the early sixties.

5. The fifth stage begins approximately in the second half of the sixties and is marked by a great expansion of rural sociology. Not only the Section of Rural Sociology of the Czechoslovak Sociological Society, but also important working places — such as the Institute of Rural Sociology and History of Agriculture, Department of Sociology and History of Agriculture and Rural Areas at the Agricultural College in Prague, and similar working places at other agricultural colleges, etc. — were constituted. It is also a period of regeneration taking place in the Central Commission for Social and Cultural Problems of Agriculture at the Central Council of Agricultural and Foodstuffs Research.

The author deals in more detail with individual prominent rural sociologists and with organizers of the sociological research of agriculture in Czechoslovakia. He discusses foreign influences and evaluates the work of Bláha, Reich, Hodža, Čep, Galla, Lom, Prokeš and others. He also mentions the contribution of the working places he directed in the period following World War II which endeavoured to re-establish rural sociology on the scientific theoretical basis.

Finally he mentions some topical problems and contemporary researches which, for the most part, deal with social preconditions and consequences of the scientific-technical progress in agriculture, with problems of the sociology of the agricultural enterprise and with historico-sociological studies of the development taking place in Czechoslovak as well as in foreign co-operative farming.